

«Miej serce i patrzaj w serce...»¹
(«Марія» Антонія Мальчевського
в Харкові)

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна зберігає чималу колекцію польських книг XIX століття. Серед них є й єдина поема польського романтика, одного з засновників «української школи» в польській поезії Антонія Мальчевського (1793–1826) «Марія». Ця поема вийшла друком у Варшаві у серпні 1825 р., і її вихід не приніс поету ані слави, ані грошей. В жовтні того ж року часопис «Biblioteka Polska» (1825, t. 4, s. 78–85) надрукував неохвальну рецензію Францішека Салезія Дмоховського². Холодна оцінка цього критика ще більше позбавила охоти читати цю доволі дорогу книжечку (13 злотих 10 грошей). Популярний тоді письменник Юліан Немцевич³, якому Мальчевський присвятив свою поему, не сказав жодного слова, мовчали критики-романтики Маурицій Мохнацький⁴ та Михайло Грабовський⁵. І лише 1830 р., коли вийшло друге видання у Львові, М. Мохнацький відзначив неабияку роль поеми для розвитку національної літератури і здобув своїм пером авторові «Марії» славу і популярність [14]. Відтоді слава «Марії» зростала з кожним роком. Про це свідчать десятки перевидань поеми, а також переклади її європейськими мовами, зокрема, німецькою, чеською, французькою [8, с. 56–57]. Окрім

¹ Рядок з вірша Адама Міцкевича «Романтичність» («Romantyczność»).

² Дмоховський Францішек Салезій (Dmochowski Franciszek Salezy, 1801–1871) – польський письменник, критик і видавець.

³ Немцевич Юліан (Niemcewicz Julian Ursyn, 1757–1841) – польський письменник, історик, громадський діяч.

⁴ Мохнацький Маурицій (Mochnacki Maurycy, 1803–1834) – польський політичний діяч, публіцист, музичний і літературний критик, піаніст. Учасник польського повстання 1830 р.

⁵ Грабовський Михал (Grabowski Michał; псевдонім Edward Tarsza (Едвард Тарша), 1804–1863) – видатний польський письменник, критик, українофіл.

цього, Юліуш Словацький⁶ навіть написав поему «Вацлав» як продовження поеми Мальчевського.

Про життєвий і творчий шлях Мальчевського можна довідатися як з польських джерел та наукової літератури [2, 13, 15], так і з українських [5, 7, 8, 9]. Зокрема в «Записках Императорского Харьковского университета» (1901, кн. 2) було надруковано статтю українського мовознавця Миколи Кузьмича Грунського⁷, який в 1896 році закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету [5]. Ця стаття – пробна лекція, що була прочитана 25 листопада 1899 р. в Імператорському Харківському університеті.

Нелегке життя Антонія Мальчевського було сповнене то радощів і розкошів, то крайніх злигоднів і розпачу...

Народився поет 3 червня 1793 р. в Варшаві. Його батьки належали до заможної шляхти. Батько, Ян, з роду Тарнава (herbu Tarnawa), був генерал-лейтенантом російської царської армії і володів кількома маєтками на Волині. Мати, Констанція з Блешинських (Błeszyńskich), була жінкою рідкісної вроди. Мальчевський отримав аристократичне виховання у французькому дусі, він й говорив переважно французькою мовою [7, с. 119]. Після смерті батьків вихованням юнака займався дядько. Цей період життя майбутнього поета тісно пов'язаний з Волинню, де він спершу навчався в Кременці в повітовій школі, а потім у знаменитому Кременецькому ліцеї, засновником якого був Тадеуш Чацький (1765–1813), польський освітній діяч, економіст та історик. У травні 1811 р. Мальчевський успішно закінчив цей навчальний заклад. Як відзначали критики, цей восьмирічний період навчання був дуже важливим для поета [13, с. 4]. На той час Кременецький ліцей був взірцевим закладом з досвідченими викладачами, а Антоній Мальчевський був старанним учнем: «До нього ставляться зі справжньою повагою. Я наполегливо рекомендую його усім відомствам, як молоду людину з добрим серцем, з великими здібностями, яка,

⁶ Словацький Юліуш (Słowacki Juliusz, 1809–1849) – великий польський поет і драматург епохи романтизму.

⁷ Грунський Микола Кузьмич (1872–1951) – український мовознавець, доктор філологічних наук з 1912 р., заслужений діяч науки УРСР з 1941 р. Закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету. З 1915 р. і до кінця життя – професор Київського університету (в 1919–20 рр. був його ректором).

поступово рухаючись уперед, принесе користь у громадській освіті й доведе користь, яку принесла учням ця найвизначніша школа в сфері удосконалення душі й поширення влади розуму» (пер. з пол. О. Журавльової) [13, s. 5–6]. Однак, не скінчивши повного курсу ліцею, Мальчевський вступив на службу до армії. Саме тоді «зоря Наполеона блищить яскраво на європейському небі». Мальчевський вступає у Варшаві до корпусу інженерів як підпоручик, а в травні 1812 р. стає поручиком артилерії і готується до великого походу Наполеона на Москву. Проте «влюбливе серце» і нещасний випадок стають йому на перешкоді. Молодий і гарний поручик, підкорюючи варшавський аристократичний світ, піддався чарам пані Ходкевичевої, вродливої й кокетливої дружини воїнина Олександра Ходкевича, знаного хіміка, поета і солдата, який при тому вів «помпезний і марнотратний» спосіб життя [15, s. 204]. Мальчевський навіть б'ється на дуелі за її честь і виходить з поєдинку з розтровошеною кісткою в нозі. А потім вдруге розтворює собі ногу, намагаючись сісти на дикого коня під час великого обіду, який давав якийсь полковник [7, с. 120]. І Мальчевський залишився у Варшаві. А варшавський світ в той час, на думку сучасників, «обладал необычайной притягательностью благодаря красоте, кокетству и умственному развитию царивших в салонах женщин. Это была настоящая огненная сфера...» [5, с. 4]. Наприкінці 1815 р., вийшовши у відставку та продавши весь маєток, Антоній Мальчевський вирушив за кордон у тривалі мандри. Цьому передувала таємнича історія, пов'язана з княгинею Любомирською, в яку палко закохався юнак і за якою поїхав за кордон [7, с. 121 ; 13, s. 9 ; 5, с. 4]. Взагалі відчайдушне, пристрасне і нещасливе кохання супроводжувало майбутнього автора «Марії» протягом всього життя. Під час п'ятирічного перебування за кордоном він відвідав Німеччину, Францію, Англію, Швейцарію та Італію, цікавився літературою, мистецтвом, природничими науками. Тоді неабиякою популярністю в Європі користувався «винахід» Месмера, так званий тваринний магнетизм, теорія про сприятливий вплив магнетичної енергії на людину, нею і захопився юнак, шукаючи гострих почуттів і нових вражень. Багато часу він прожив у Швейцарії, відвідавши найкрасивіші місця, які викликали захоплення у відомих польських митців Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Зигмунта

Красінського⁸. 4 вересня 1818 р. Антоній Мальчевський разом з іншими туристами підкорив вершину Монблана, найвищого шпилью в Західній Європі. «Місяць освітлював цю пустелю, сповнену скель і льоду, – так описував свої враження Мальчевський, – але нічого ні чарувало зір, ні заспокоювало серце; люди, які спали навколо вогню, що згасав, здавалися мандрівниками з країни смерті, де мусили підкоритися неминучій долі, яка погрожувала їм брилами льоду і снігу, що нависли над їхніми головами» (пер. з пол. О. Журавльової) [13, s. 10]. Факт сходження Мальчевського на Монблан був зафіксований в листі до професора М.-А. Пікте⁹, який опублікував його в женецькому часописі «Bibliothèque Universelle» (1818). В Італії Антоній Мальчевський познайомився з Джорджем Байроном (1788–1824), геніальним англійським поетом, який став символом романтизму в Європі XIX століття.

На рідну Волинь польський Чайльд-Гарольд повернувся в 1820 році «з поламаними крилами, з розбитою душею» [7, с. 120] і з того моменту починається другий період життя поета, який був, за зауваженнями дослідників, такий же сумний і трагічний, як і підґрунтя «Марії». «Жизнь Мальчевского разделяется на две неравные, противоположные по характеру части. Начало этой жизни было светло. Молодость, здоровье, красота и богатство были тогда на стороне Мальчевского. Но последующая жизнь сложилась иначе. Жизнь эта полна мук, страданий, и лучшим, желанным ее завершением была смерть», – писав Микола Грунський [5, с. 5]. На Волині Мальчевський взяв в оренду село Гринів, неподалік від Володимира-Волинського, де мешкав до 1823 р. Спочатку, як розповідають біографи, він жив самотньо: орав, сіяв, читав і насолоджувався природою. Саме в ті часи, в сільському затишку, поет почав писати і творити «Марію» [7, с. 121, 13, s. 16]. Незабаром Мальчевський був змушений змінити звично самотницький спосіб життя. З кінця 1821 р. він почав відвідувати своїх сусідів поміщиків

⁸ Красінський Зигмунд (Kraśiński Napoleon Stanisław Adam Ludwik Zygmunt, 1812–1859) – видатний польський поет і драматург. Один з найвизначніших польських поетів епохи романтизму поряд з А. Міцкевичем і Ю. Словацьким.

⁹ Пікте Марк-Август (Pictet, 1752–1825) – швейцарський натураліст, працював в галузі фізики і математики. Заснував науковий часопис «Bibliothèque Universelle».

Ручинських. Софія, дружина підсудка Ручинського, була кузиною Мальчевського, він знав її дитинства. На той час, судячи зі спогадів, це була тендітна, надзвичайно вразлива, істерична жінка, мабуть, не першої молодості, яка страждала на сильний нервовий розлад [5, с. 5 ; 7, с. 121 ; 13, s. 16–17]. Ручинський, почувши про те, що Мальчевський володіє гіпнозом і обізнаний з магнетизмом, просить його допомогти своїй хворій дружині. Але цей експеримент мав для поета трагічні наслідки. Софія Ручінська відчула шалену пристрасть до поета, вирішивши, що їх поєднали надприродні сили. Даремно Антоній Мальчевський писав прощального листа Софії, даремно намагався розірвати всілякі стосунки з цією родиною і поїхати світ за очі. Софія Ручінська, забувши про подружні і материнські обов'язки, кидає чоловіка і втікає до Антонія, погрожуючи самогубством в разі відмови останнього. Мальчевський, не бажаючи руйнувати чуже життя, змушений був принести в жертву своє. «Нічого іншого мені не залишається, – писав він своєму приятелеві Францішеку Скібіцькому, – як тримати пані Р. біля себе і наразити себе на знеслав'я й переслідування від консисторії» (пер. з пол. О. Журавльової) [13, s. 17–18]. Разом з Ручінською Мальчевський залишає Волинь і виїжджає до Варшави, де цей зніжений, не звичний до роботи чоловік мусить заробляти на шматок хліба, і де, напевно, було легше переносити таке двозначне становище, в якому він опинився. У Варшаві він терпить злидні, хворіє, і в такому стані публікує свою поему «Марія», на яку покладає великі надії. Саме з нею пов'язані мрії про літературну славу, і за її допомогою він сподівається покращити своє матеріальне становище. Проте й тут він зазнає фіаско. Отже, життя з нелюбимою жінкою, докори сумління, ображене самолюбство через невизнаний літературний талант, життя у злиднях, – усе це довело Мальчевського до повного відчаю. Не дивно, що колись витончений аристократ перетворився на якогось напівбожевільного дивака [5, с. 5 ; 7, с. 121–122 ; 13, s. 21–23]. Помер Антоній Мальчевський 2 травня 1826 р., усіма покинутий, духовно стомлений і передчасно постарілий. Своє останнє пристановище він знайшов на варшавському цвинтарі Повонзки (Powązki), де приблизно у середині XIX ст. було встановлено надгробний камінь «На честь автора «Марії».

Мальчевський як письменник довгий час залишався загадкою. Навіть сучасні польські дослідники визнають, що поема

Красінського⁸. 4 вересня 1818 р. Антоній Мальчевський разом з іншими туристами підкорив вершину Монблана, найвищою шпилью в Західній Європі. «Місяць освітлював цю пустелю, сповнену скель і льоду, – так описував свої враження Мальчевський, – але нічого ні чарувало зір, ні заспокоювало серце; люди, які спали навколо вогню, що згасав, здавалися мандрівниками з країни смерті, де мусили підкоритися неминучій долі, яка погрожувала їм брилами льоду і снігу, що нависли над їхніми головами» (пер. з пол. О. Журавльової) [13, s. 10]. Факт сходження Мальчевського на Монблан був зафіксований в листі до професора М.-А. Пікте⁹, який опублікував його в женецькому часописі «Bibliothèque Universelle» (1818). В Італії Антоній Мальчевський познайомився з Джорджем Байроном (1788–1824), геніальним англійським поетом, який став символом романтизму в Європі XIX століття.

На рідну Волинь польський Чайльд-Гарольд повернувся в 1820 році «з поламаними крилами, з розбитою душею» [7, с. 120] і з того моменту починається другий період життя поета, який був, за зауваженнями дослідників, такий же сумний і трагічний, як і підґрунтя «Марії». «Жизнь Мальчевского разделяется на две неравные, противоположные по характеру части. Начало этой жизни было светло. Молодость, здоровье, красота и богатство были тогда на стороне Мальчевского. Но последующая жизнь сложилась иначе. Жизнь эта полна мук, страданий, и лучшим, желанным ее завершением была смерть», – писав Микола Грунський [5, с. 5]. На Волині Мальчевський взяв в оренду село Гринів, неподалік від Володимира-Волинського, де мешкав до 1823 р. Спочатку, як розповідають біографи, він жив самотньо: орав, сів, читав і насолоджувався природою. Саме в ті часи, в сільському затишку, поет почав писати і творити «Марію» [7, с. 121, 13, s. 16]. Незабаром Мальчевський був змушений змінити звично самотницький спосіб життя. З кінця 1821 р. він почав відвідувати своїх сусідів поміщиків

⁸ Красінський Зигмунд (Kraśiński Napoleon Stanisław Adam Ludwik Zygmunt, 1812–1859) – видатний польський поет і драматург. Один з найвизначніших польських поетів епохи романтизму поряд з А. Міцкевичем і Ю. Словацьким.

⁹ Пікте Марк-Август (Pictet, 1752–1825) – швейцарський натураліст, працював в галузі фізики і математики. Заснував науковий часопис «Bibliothèque Universelle».

Ручинських. Софія, дружина підсудка Ручинського, була кузиною Мальчевського, він знав її дитинства. На той час, судячи зі спогадів, це була тендітна, надзвичайно вразлива, істерична жінка, мабуть, не першої молодості, яка страждала на сильний нервовий розлад [5, с. 5 ; 7, с. 121 ; 13, s. 16–17]. Ручинський, почувши про те, що Мальчевський володіє гіпнозом і обізнаний з магнетизмом, просить його допомогти своїй хворій дружині. Але цей експеримент мав для поета трагічні наслідки. Софія Ручинська відчула шалену пристрасть до поета, вирішивши, що їх поєднали надприродні сили. Даремно Антоній Мальчевський писав прощального листа Софії, даремно намагався розірвати всілякі стосунки з цією родиною і поїхати світ за очі. Софія Ручинська, забувши про подружні і материнські обов'язки, кидає чоловіка і втікає до Антонія, погрожуючи самогубством в разі відмови останнього. Мальчевський, не бажаючи руйнувати чуже життя, змушений був принести в жертву своє. «Нічого іншого мені не залишається, – писав він своєму приятелеві Францішеку Скібіцькому, – як тримати пані Р. біля себе і наразити себе на знеслав'я й переслідування від консисторії» (пер. з пол. О. Журавльової) [13, s. 17–18]. Разом з Ручинською Мальчевський залишає Волинь і виїжджає до Варшави, де цей зніжений, не звичний до роботи чоловік мусить заробляти на шматок хліба, і де, напевно, було легше переносити таке двозначне становище, в якому він опинився. У Варшаві він терпить злидні, хворіє, і в такому стані публікує свою поему «Марія», на яку покладає великі надії. Саме з нею пов'язані мрії про літературну славу, і за її допомогою він сподівається покращити своє матеріальне становище. Проте й тут він зазнає фіаско. Отже, життя з нелюбимою жінкою, докори сумління, ображене самолюбство через невизнаний літературний талент, життя у злиднях, – усе це довело Мальчевського до повного відчаю. Не дивно, що колись витончений аристократ перетворився на якогось напівбожевільного дивака [5, с. 5 ; 7, с. 121–122 ; 13, s. 21–23]. Помер Антоній Мальчевський 2 травня 1826 р., усіма покинутий, духовно стомлений і передчасно постарілий. Своє останнє пристановище він знайшов на варшавському цвинтарі Повонзки (Powązki), де приблизно у середині XIX ст. було встановлено надгробний камінь «На честь автора «Марії».

Мальчевський як письменник довгий час залишався загадкою. Навіть сучасні польські дослідники визнають, що поема

32-річного поета є однією з найбільш захоплюючих таємниць польської літератури [2, s. 71]. Перехід від убогих змістом і формою його творів («Oda do wojny», «Ucinek do Piotra i Pawła», «Podróż» та ін.) до поеми «Марія» деякі дослідники вважали раптовим і несподіваним. Більш того, відзначали відсутність у поета тих рис характеру, які неодмінно повинні бути у новаторів романтичної течії в літературі: «Мальчевский был человеком очень мягкого характера, человеком с замечательным, рыцарски благородным сердцем. Это был <...> młodzienc uczyć wzniosły, юноша с возвышенной душой. <...> Судьба зло пошутила, поставив его во главе нового литературного направления» [5, с. 5].

В основу сюжету «Марії» покладені реальні історичні події XVIII ст. – вбивство дружини молодого графа Станіслава Щенсного Фелікса Потоцького (Stanisław Szczesny Feliks Potocki), Гертруди Коморовської-Потоцької (Gertruda z Komorowskich Potocka), яке було здійснене за наказом її свекра, гордовитого волинського воєводи, графа Потоцького. Антагонізм поміж родинами стану сенаторського і лицарського, тобто ворогування вельможи Францішека Салезія графа Потоцького зі шляхтичем Яковом Коморовським призвело до смерті доньки Коморовського Гертруди. Головним оповідачем поета про трагедію Гертруди був старий слуга Потоцьких, Хшоншевський, який бував у 1810–1815 роках гостем у дядька поета Ксаверія, любив розповідати про Гертруду і Щенсного та ідеалізував останнього [7, с. 123].

Отже, герої сумного оповідання про долю Гертруди знайшли втілення в поемі Антонія Мальчевського.

Події, зображені в поемі, відбуваються в центральній Україні, в тих місцях Брацлавщини, де протікає Буг. В дійсності це була белзька земля з балтійським Бугом (Кристинопіль, Сушно, Нестаниці, Новосілки), а в поемі це український степ з чорноморським Бугом. Змінився також і час подій: Мальчевський переніс його з XVIII ст. до XVII ст. З походу проти шведської навали після тривалої відсутності повернувся Мечник, зіткнувшись вдома з несподіваними змінами. Під час його відсутності дружина, хвилюючись за майбутнє доньки Марії, видала її заміж за графа Вацлава, сина заможного Воєводи. Як виявилось згодом, після смерті дружини, і Воєвода, і Мечник були проти цього нерівного шлюбу. «Зав'язкою дії поеми є мезальянс, який

Воеводу доводить до гріха, Марію робить трагічною жертвою, в Вацлаві пробуджує жажливу жадобу помсти власному батькові, а Мечник стає нещасним», – писав польський дослідник М. Мазановський (пер. з пол. О. Журавльової) [13, s. 37]. Воевода розраховував на партію сина з дочкою Радзивілла або Сапєги, а він одружився всього лиш із дочкою повітового урядовця. Графу Вацлаву, який подався до замка Воеводи, так і не вдалося переконати впертого батька, рівно як і старий Воевода був безсилий перед своїм сином. Треба було позбавитися винуватиці всієї справи. Тут і народжується у Воеводи підступна ідея спільного походу його військ під командуванням Вацлава та військових сил Мечника проти татар, які шастають десь у степах неподалеку, нібито для того, щоб лицарськими вчинками заслужити серце Марії. І Мечник, і Вацлав радіють, що нарешті вони дійшли згоди між собою. Разом трощать вони ворогів. Місячної ночі після важкої перемоги поспішає Вацлав до Мечникового замку, передчуваючи довгоочікувану зустріч з коханою. Якесь загадкове заблудле Пахоля, ніби дух людської долі, розповідає молодому графу про страшну трагедію, що сталася. В той час, коли Вацлав з Мечником билися на полі бою, Воевода відправив до Марії замаскованих вбивць, і вони втопили дівчину у ставі. Вацлав знаходить мертву Марію, здогадуючись про батьків злочин. Охоплений жадобою помсти, він мчить покарати несправедливість. В епілозі ми дознаємось про смерть Мечника на могилі дружини і дочки.

На думку українського критика М. Мочульського, «поема «Марія» оповита густою імлою песимізму. <...> Щастя – омана. Хто почуває себе щасливим, подібний до божевільного» [7, с. 128]. Проте, польський дослідник позаминулого століття зазначає, що «на виправдання поета треба додати, що він все одно сподівається на єдину силу, яка заспокоює навіть найбільші людські страждання, тобто на силу віри. Не забув він висловити думку, що існує зв'язок між небом і землею, що перед Богом над усією розкішшю світу піднімається покора» (пер. з пол. О. Журавльової) [13, s. 40–41]. Марія виглядає ідеальною істотою, вона є втіленням чистого і неземного кохання. Як і більшість романтичних образів, її образ блідий і нечіткий, певно, через надмірну ідеальність [5, с. 12]. Сам автор називав Марію істотою, «призначеною для неба»:

To jeszcze jest na drodze, gdzie nią wicher miota
W ciężkich kajdanach ziemi dla nieba istota¹⁰ [1, s. 12].

Взагалі на сьогодні існує немало серйозних літературно-критичних досліджень поеми, починаючи з 30-х років XIX ст. і по теперішній час [2, 5, 7, 8, 13, 15].

Як вже зазначалося, популярність «Марія» набуває після талановитої оцінки, яку зробив за кілька років після смерті Мальчевського Маурицій Мохнацький. «Марію» Мальчевського критик вважав одним з найпрекрасніших і найвизначніших творів тогочасної польської літератури, а самого поета назвав «справжнім художником і генієм» [14]. В 1830–1850 рр. XIX ст. «Марія» стає улюбленою книгою польської освіченої громадськості, особливо молодих жінок, а студенти, закінчуючи університет, дарували один одному на пам'ять цей невеликий твір. Польські художники брали сюжети з поеми для своїх картин [5, с. 15].

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету зберігає примірник «Марії» 1882 р., виданий в серії «Biblioteka młówki». Як відомо, це серія видань, яку заснували Адам Домінік Бартошевич¹¹ і Миколай Бернацький у Львові в 70-х роках XIX ст., спочатку при редакції часопису «Młówka», потім серія була продовжена у видавництві «Księgarnia Polska». Це було одно з перших популярних польських видавництв, яке мало на меті надати можливість купувати художні книжки за поміркованими цінами. «Biblioteka młówki» друкувала твори мало не всіх видатних польських письменників і поетів від епохи Ренесансу (Адама Міцкевича, Петра Скарги¹², Юліуша Словацького, Юліана Немцевича, Яна Кохановського¹³ та ін.). До 1899 р. вийшло 356 примірників [11]. Скоріш за все, це видання поеми в Харкові спочатку потрапило до книгарні «Биб-

¹⁰ Бо часом битим шляхом, де віє вітер люто,
Йде істота з неба, до землі прикута (пер. з пол. Ю. Полякової).

¹¹ Бартошевич Адам Домінік (Bartoszewicz Adam Dominik, 1838–1886) – книгар, учасник Січневого повстання. В 1864 р. емігрував до Парижу. В 1868 р. заснував у Львові часопис «Młówka». В 1872 р. створив видавництво «Księgarnia Polska», з 1878 р. його компаньйоном став Миколай Бернацький (Mikołaj Biernacki). Активно займався видавничою діяльністю.

¹² Скарга Петро (Skarga Piotr, 1536–1612) – польський проповідник-єзуїт, полеміст, письменник.

¹³ Кохановський Ян (Kochanowski Jan, 1530–1584) – польський поет і драматург епохи Відродження.

лиотека для чтения» Олени Сикорської, яка на початку ХХ ст. знаходилася за адресою Ніколаєвська площа, 22 або 25 (зараз – пл. Конституції)¹⁴. А потім вже книга зайняла почесне місце на книжковій полиці університетської бібліотеки серед інших цінних видань польської літератури ХІХ ст.

Література

1. Malczewski A. Maria : Powieść ukraińska / A. Malczewski. – Lwów : Księgarnia polska D. Bartoszewicza i M. Biernackiego, [1882]. – 63 s. – (Biblioteka mrówki ; t. 53).
2. Malczewski A. Maria : Powieść ukraińska / A. Malczewski ; wprowadzenie napisali H. Krukowska i J. Ławski. – Białystok : AG-Bart, 2002. – 214 s.
3. Мальчевський А. Марія : уривки з поеми / Антоній Мальчевський ; пер. В. Житник // Антологія польської поезії / ред. та прим. Д. Паламарчука. – К., 1979. – Т. 1. – С. 106–108.
4. Гігош Н. Кристинопіль – Червоноград [Електронний ресурс] / Наталія Гігош. – Режим доступу: http://ua.spiritus-sanctus.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=93:2010-05-09-18-37-54. – Назва з екрану.
5. Грунський Н. К. Начальные годы польского романтизма. – Ант. Мальчевский и его повесть «Мария» / Н. К. Грунський // Записки Харьковского университета. – 1901. – Кн. 2, ч. неофиц. – С. 3–16, разд. паг.
6. Кристинопільська історія з Уманським відтинком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kraeznavstvo.at.ua/news/kristinopilska_istorija/2010-10-05-74. – Назва з екрану.
7. Мочульський М. В століття «Марії» Мальчевського : літ.-крит. нарис / М. Мочульський // Україна. – 1925. – № 3. – С. 119–130.
8. Пасемко І. П. А. Мальчевський і початки «української школи» в польській літературі / І. П. Пасемко // Рад. літературознавство. – 1970. – № 10. – С. 54–58.
9. Пилипчук Р. Я. Мальчевський Антоній / Р. Я. Пилипчук // Українська радянська енциклопедія. – 2-е вид. – К., 1981. – Т. 6. – С. 340.
10. Чубіна Т. Д. Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія): суспільно-політичні та культурологічні аспекти [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра іст. наук : 07.01.00 : Історія України / Т. Д. Чубіна. – Черкаси,

¹⁴ Весь Харьков: адресная и справочная книга на 1906/07 гг. – Х. : Тип. Г. Б. Молчадского, 1906. – С. 271 ; Адрес Харькова: адресная и справочная книга на 1910 г. – Х. : Тип.-лит. «Худож. труд», [1909]. – Стб. 567, разд. паг.

2008. – 663 с. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Chubina_Tetiana/Rad_Pototskykh_v_Ukraini_tulchynska_liniiia.doc. – Назва з екрану.
11. Biblioteka mrówki [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu : <http://www.eduteka.pl/doc/biblioteka-mrowki/> – Tytuł z ekranu.
 12. Malczewski Antoni // Encyklopedia Powszechna z ilustracjami i mapami / S. Orgelbrand. – Warszawa, 1901. – T. 9. – S. 569.
 13. Mazanowski M. Charakterystyki literackie pisarzy polskich. [T.] 4. Antoni Malczewski / Mikołaj Mazanowski. – Łódź : Nakładem i drukiem Wilhelma Zukerkandla, [1897]. – 72 s. – (Biblioteka Powszechna).
 14. Mochnacki M. O literaturze polskiej wieku XIX [Zasób elektroniczny] / M. Mochnacki. – Warszawa, 1830. – Tryb dostępu : <http://poetica.fre-host.pl/oliteraturzepol.pdf>. – Tytuł z ekranu.
 15. Ujejski J. O Antoinim Malczewskim / Józef Ujejski // Romantycy / Józef Ujejski. – Warszawa, 1963. – S. 203–233.

Olga Zurawłowa

«Miej serce i patrzaj w serce...»

(«Maria» Antoniego Malczewskiego w Charkowie)

Artykuł jest poświęcony pewnemu wydaniu ze zbioru polskich ksiąg XIX w. Centralnej Naukowej Biblioteki Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego im. W. N. Karazina. Jest to poemat «Maria» polskiego poety-romantyka Antoniego Malczewskiego (1793–1826). Poemat po raz pierwszy opublikowany został w Warszawie w sierpniu 1825 r. i odegrał wielką rolę w rozwoju literatury narodowej.

Antoni Malczewski pochodził z rodu szlacheckiego. W 1811 r. ukończył słynne Liceum w Krzemieńcu i udał się na służbę wojskową. Miał brać udział w wyprawie Napoleona na Moskwę, ale przez uraz otrzymany na pojedynku został w Warszawie. Pod koniec 1815 r., po podaniu się do dymisji i sprzedaniu majątku, Antoni Malczewski wyruszył za granicę w trwałe podróże: odwiedził Niemcy, Francję, Anglię, Szwajcarię i Włochy. Interesował się literaturą, sztuką, naukami przyrodniczymi. Do ojczyzny, na Wołyń Malczewski wrócił w 1820 r. i wziął w najem wioskę Hrynów, w pobliżu Włodzimierza-Wołyńskiego, gdzie samotnie mieszkał do 1823 r. Właśnie w tych czasach, w wiejskim zaciszu, poeta zaczyna pisanie wierszy. Nieszczęśliwa miłość sąsiadki Zofii Ruczyńskiej do Malczewskiego doprowadziła do tego, że oni razem opuścili Wołyń i osiedlili się w Warszawie. Malczewski żyje w nędzy, choruje i w takim stanie publikuje poemat «Maria», z którym wiąże wielkie nadzieje. Właśnie z tym poematem związane są jego marzenia o sławie literackiej. Ale krytycy na początku nieprzychylnie przyjęli poemat, co doprowadziło Malczewskiego do pełnej rozpacz i przedwczesnej

śmierci. Dopiero później poemat został uznany za jeden z najlepszych utworów literatury polskiej. Podstawę wątku «Marii» tworzą realne wydarzenia historyczne XVIII w. – morderstwo żony młodego hrabiego Stanisława Szczęsnego Feliksa Potockiego, dokonane na rozkaz jej świekra, wojewody wołyńskiego, hrabiego Potockiego. Wydarzenia, opisane w poemacie, odbywają się na Braclawszczyźnie. W rzeczywistości była to ziemia bełska z bałtyckim Bugiem. Malczewski przeniósł czas wydarzeń z XVIII do XVII w. oraz zmienił imiona głównych postaci.

Centralna Naukowa Biblioteka Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego posiada egzemplarz «Marii» z 1882 r., wydany w serii «Biblioteka mrówki». Serię tę drukowało wydawnictwo «Księgarnia Polska», jedno z pierwszych popularnych wydawnictw polskich, którego celem było umożliwienie kupowania książek literatury pięknej za umiarkowane ceny. Najprawdopodobniej, niniejsze wydanie poematu w Charkowie wcześniej trafiło do księgarni «Biblioteka do czytania» Eleny Sikorskiej. Później jednak książka zajęła honorowe miejsce na półce uniwersyteckiej biblioteki wśród innych wydań literatury polskiej XIX st.

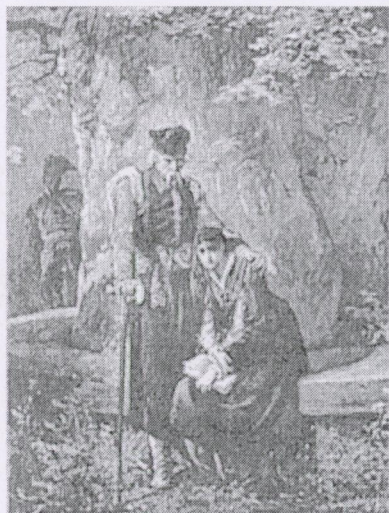

Гертруда Коморовська
(1752–1771)

Д. Кавендіш Станіслав Шченний Потоцький

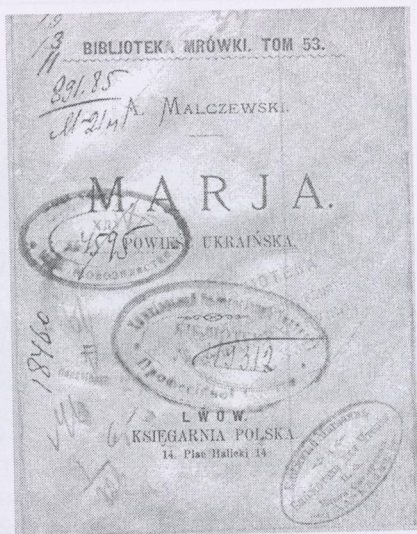
Станіслав Щенний Потоцький
(1752–1805)

«Марія».
Ілюстрація М. Е. Андріоллі

Антоній Мальчевський
(1793–1826)

Титульний лист поеми А. Мальчевського «Марія» (Львів, 1882)

Грунський Микола Кузьмич
(1872–1951),
український мовознавець

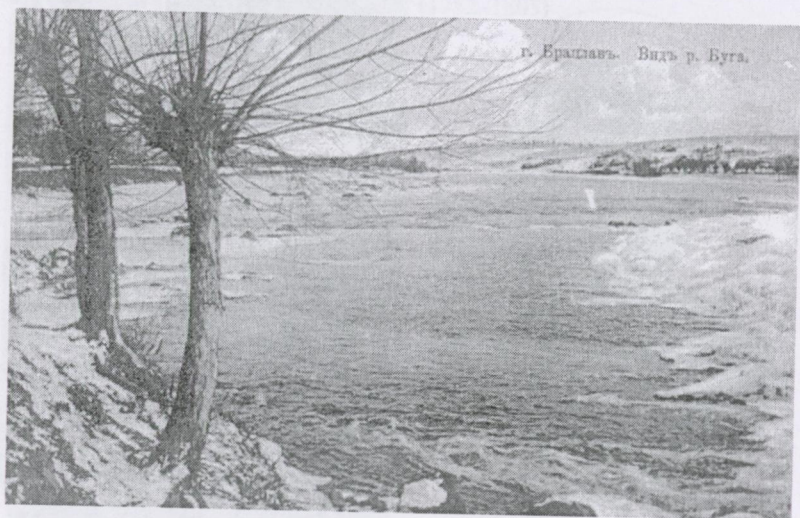

Могила Антонія
Мальчевського у Варшаві.
Напис «На честь автора «Марії».

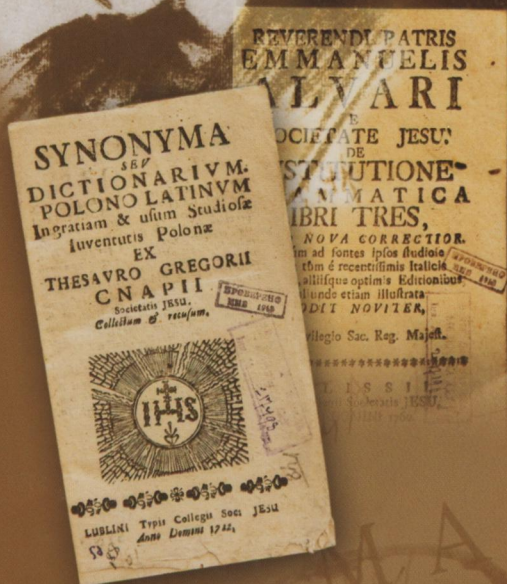
Художественная фотография П. М. Костецкого из г. Брацлавъ. За художественное исполнение удостоенъ золотой медалью и *Grand-Prix*. Перепечатка воспрещается.

м. Брацлав. Фото П. Костецкого

м. Брацлав. Вид р. Буг

ПОЛЬСЬКИЙ АЛЬМАНАХ
ALMANACH POLSKI

REFLEKSJE POLSKIE **ПОЛЬСЬКІ РЕФЛЕКСІЇ**
w literaturze i sztuce **в літературі та мистецтві**
Słobożańszczyzny **Слобожанщини**

Materiały Międzynarodowego
Symposium Naukowego
Charków, 17 września 2014 r.

Матеріали Міжнародного
наукового симпозиуму
Харків, 17 вересня 2014 р.

Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові
Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Charkowski Narodowy Uniwersytet imienia W. N. Karazina

Харківський національний університет
мистецтв імені І. П. Котляревського
Charkowski Narodowy Uniwersytet Sztuk
Pięknych imienia I. P. Kotlarewskiego

ПОЛЬСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

ALMANACH POLSKI

ПОЛЬСЬКІ РЕФЛЕКСІЇ REFLEKSJE POLSKIE
В ЛІТЕРАТУРІ W LITERATURZE
ТА МИСТЕЦТВІ I SZTUCE
СЛОБОЖАНЩИНИ SŁOBOŻAŃSZCZYN

*Матеріали Міжнародно-
го наукового симпозіуму
Харків, 17 вересня 2014 р.*

*Materiały Międzynarodowego
Symposium Naukowego
Charków, 17 wrzesnia 2014 r.*

VII

Харків Charków
«Майдан» «Majdan»

2015

УДК 82.09+7.01](=162.1:477.54/62) (082)

ББК 63.3(4УКР=415.3)я43

П 53

*Учена рада Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського рекомендує до друку
(протокол № 1 від 31 серпня 2015 р.)*

Керівник проекту **І. Журавльова**

Упорядники випуску **Г. Ботунова, І. Журавльова**

Науковий редактор **Л. Посохова**

Редактор **Ю. Полякова**

Переклад анотацій **М. Манова**

Переклад статті О. Скибневського «Польський театр в Києві.

З нотаток режисера (1931–1936)» **О. Журавльова**

В оформленні обкладинки використані такі матеріали: фото балерини Марини Ніжинської та балетмейстера Івана Бойка; титульні аркуші книг Г. Кнапіуша «Synonyma seu Dictionarium Polono Latinum In gratiam et usum Studiosa Juventutis Polonae» (1722) та «Thesauri Polono Latino Graeci...» (1741) з фондів ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна; портрет Антонія Мальчевського роботи Генрика Пйонтковського; фото Г. Хоткевича і фото Гната Хоткевича з групою акторів Гуцульського театру під час гастролей у Львові у 1911 р.

П 53 Польські рефлексії в літературі та мистецтві Слобожанщини: Матеріали Міжнародного наукового симпозіуму, Харків, 2014 р. / Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. – Харків : Майдан, 2015. – 292 с. – (Польський альманах ; вип. VII)

Refleksje polskie w literaturze i sztuce Słobżańszczyzny : Materiały Międzynarodowego Sympozjum Naukowego, Charków, 2014 r. / Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie, Charkowski Narodowy Uniwersytet imienia W. N. Karazina, Charkowski Narodowy Uniwersytet Sztuk Pięknych imienia I. P. Kotlarewskiego. – Charków : Majdan, 2015. – 292 s. (Almanach Polski ; VII).

ISBN 978-966-372-636-6.

Сьомий випуск «Польського альманаху» присвячений літературно-мистецьким зв'язкам Слобожанщини з Польщею. В збірці представлені доповіді українських і польських дослідників, що були виголошені на науковому симпозіумі, який відбувся у вересні 2014 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

УДК 82.09+7.01](=162.1:477.54/62) (082)

ББК 63.3(4УКР=415.3)я43

ISBN 978-966-372-636-6

Центральна наукова бібліотека
ХНУ ім. В.Н.Каразіна

інв. №

3081582

© Автори статей, 2014

ЗМІСТ

<i>Ірина Журавльова. До історії виходу «Польського альманаху» в Харкові</i>	3
<i>Ірина Журавлева, Ірина Кононенко. Коллекция старопечатных польских изданий XVI–XVIII вв. Центральной научной библиотеки имени В. Н. Каразина и работа над составлением ее печатного каталога</i>	11
<i>Людмила Посохова. Польська книга в особистих бібліотеках харківських інтелектуалів XVIII століття</i>	20
<i>Ольга Журавльова. «Miej serce i patrzaj w serce...» («Марія» Антонія Мальчевського в Харкові).</i>	29
<i>Светлана Глибицкая. Участие семьи Розальон-Сошальных в литературной жизни Харькова второй половины XVIII – XIX веков</i>	43
<i>Ольга Ніколасенко. Громадське життя поляків Харкова на початку XX ст. за наративними джерелами</i>	57
<i>Светлана Глибицкая. Антон Казимирович Сушкевич – математик и музыкант</i>	64
<i>Олег Коваль. «Врубелевский» отзвук харьковской майолики: от «языка» культуры к «речи» художественной формы</i>	68
<i>Александр Буряк. Польский плакат, наш социовизуальный товарищ</i>	85
<i>Mariusz Knorowski. Polska szkoła plakatu</i>	117
<i>Мариуш Кноровский. Польская школа плаката</i>	123
<i>Сергей Куделко, Михаил Проценко. Э. Н. Каминская – заслуженный мастер народного творчества Украины</i>	129
<i>Яна Партола. Польське віддуння в житті і творчості Гната Хоткевича</i>	135
<i>Інга Лобанова. Родина Ніжинських в контексті театральної культури Харкова.</i>	150

<i>Юлія Коваленко. «Театрик “Зелений Гусак”, або Не дражніть публіку» К. Галчинського: досвід європейського театру абсурду на сцені ХАТЛ ім. В. Афанасьєва</i>	169
<i>Юліана Полякова. Польська драматургія на сцені Харківського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка</i>	180
<i>Елена Седунова. Спектакль – барометр времени.</i>	203
<i>Дарья Дроботова. Творческие контакты польского театра «Брама» с харьковскими художниками</i>	211
<i>Інга Лобанова, Марина Усик. Гастролі в Харкові Першого державного польського театру (1931, 1933)</i>	219
<i>Галина Ботунова. Творчо-педагогічна діяльність Олександра Скибневського в Україні</i>	230
<i>Олександр Скибневський. Польський театр в Києві. З нотаток режисера (1931–1936)</i>	261
<i>Додаток. Aleksander Skibniewski. Polski Teatr w Kijowie. Z notatek reżysera (1931–1936)</i>	276
<i>Про авторів</i>	288

Про авторів

Ботунова Галина Яківна – декан театрального факультету, завідувача кафедрою театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Буряк Олександр Петрович – доктор архітектури, завідувач кафедри основ архітектури Харківського національного університету будівництва та архітектури.

Дроботова Дарія Володимирівна – магістрант кафедри театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Глибицька Світлана Борисівна – головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки імені В. Н. Каразіна.

Журавльова Ірина Казимирівна – директор Центральної наукової бібліотеки імені В. Н. Каразіна.

Журавльова Ольга Сергіївна – головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки імені В. Н. Каразіна.

Кноровський Маріуш – куратор Музею плакату в Вілянові.

Коваленко Юлія Петрівна – старший викладач кафедри театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Коваль Олег Володимирович – мистецтвознавець, завідувачий кабінетом історії мистецтва, викладач історії мистецтва ОКЗ Харківське художнє училище.

Кононенко Ірина Іванівна – завідувача сектором відділу книжкових пам'яток Центральної наукової бібліотеки імені В. Н. Каразіна.

Куделко Сергій Михайлович – кандидат історичних наук, професор, директор Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Лобанова Інга В'ячеславівна – старший викладач кафедри театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Ніколаснко Ольга Олександрівна – кандидат історичних наук, докторант кафедри історії України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Партола Яна Вікторівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Полякова Юліана Юріївна – головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки імені В. Н. Каразіна.

Посохова Людмила Юріївна – доктор історичних наук, професор кафедри історії України історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, відмінник освіти України.

Проценко Михайло Володимирович – заступник директора Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Седунова Олена Андріївна – театрознавець.

Усик Марина Михайлівна – магістрант кафедри театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

УДК 82.09+7.01](=162.1:477.54/62) (082)

ББК 63.3(4УКР=415.3)я43

П 53

*Учена рада Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського рекомендує до друку
(протокол № 1 від 31 серпня 2015 р.)*

Керівник проекту І. Журавльова

Упорядники випуску Г. Ботунова, І. Журавльова

Науковий редактор Л. Посохова

Редактор Ю. Полякова

Переклад анотацій М. Манова

Переклад статті О. Скибневського «Польський театр в Києві.

З нотаток режисера (1931–1936)» О. Журавльова

В оформленні обкладинки використані такі матеріали: фото балерини Марини Ніжинської та балетмейстера Івана Бойка; титульні аркуші книг Г. Кнапіуша «Synonyma seu Dictionarium Polono Latinum In gratiam et usum Studiosae Juventutis Polonae» (1722) та «Thesauri Polono Latino Graeci...» (1741) з фондів ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна; портрет Антонія Мальчевського роботи Генрика Пйонтковського; фото Г. Хоткевича і фото Гната Хоткевича з групою акторів Гуцульського театру під час гастролей у Львові у 1911 р.

П 53 Польські рефлексії в літературі та мистецтві Слобожанщини: Матеріали Міжнародного наукового симпозиуму, Харків, 2014 р. / Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. – Харків : Майдан, 2015. – 292 с. – (Польський альманах ; вип. VII)

Refleksje polskie w literaturze i sztuce Słobżańszczyzny : Materiały Międzynarodowego Sympozjum Naukowego, Charków, 2014 r. / Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie, Charkowski Narodowy Uniwersytet imienia W. N. Karazina, Charkowski Narodowy Uniwersytet Sztuk Pięknych imienia I. P. Kotlarewskiego. – Charków : Majdan, 2015. – 292 s. (Almanach Polski ; VII).

ISBN 978-966-372-636-6.

Сьомий випуск «Польського альманаху» присвячений літературно-мистецьким зв'язкам Слобожанщини з Польщею. В збірці представлені доповіді українських і польських дослідників, що були виголошені на науковому симпозиумі, який відбувся у вересні 2014 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

УДК 82.09+7.01](=162.1:477.54/62) (082)

ББК 63.3(4УКР=415.3)я43

ISBN 978-966-372-636-6

Центральна наукова бібліотека
ХНУ ім. В.Н.Каразіна

© Автори статей, 2014